

לבעינה של תורה

שיחות שנמסרו בבית המדרש על ידי ראש הישיבה הרב ברוך וידר שליט"א

שיחה תח

כז בחשוון תשפ"ב
פרשת "תולדות"

"וְדַרְךְ חַיִּים תּוֹכָחוֹת מוֹסֵר"

חשיבות לימוד מוסר

במחזור, הרגשתי לא בנוח עם התנהגותו, והדבר אף גרם לי להתרחקות ממנו. היה לי קשה לשאת זאת. כמובן שלא הערתי לו על כך מעולם. ניסיתי ללמוד עליו זכות וחשבתי בליבי שייתכן והוא בא ממשפחה ענייה חסרת אמצעים ולכן המציאות של האוכל בישיבה גרמה לו להתנהגות שלא תואמת את שאר דרכיו.

חלפו השנים, סיימנו שמינית ונפרדו דרכינו. אני עליתי לירושלים והוא הלך ללמוד באחת מישיבות ההסדר שבצפון. בשיעור ג' הקב"ה הפגיש בינינו. ראש הישיבה התיכונית שלי, הרב מנדלסון זצ"ל, ביקש ממספר בוגרים בני ישיבות לבוא לשפֶּת בישיבה כדי לדבר עם שמיניסטים ולנסות להשפיע עליהם שילכו לישיבות גבוהות או 'הסדר', ואני ביניהם. כאשר הגעתי לשם פגשתי גם את בחור זה. במהלך השבת קיימנו התוועדות שיח עם בני השמינית בנוגע להליכה לישיבות. כל אחד מאיתנו ניסה בדרכו לשכנע אותם עד כמה זה חשוב ותורם, עד כמה כדאי

"כִּי חַיִּים הֵם לְמַצְאֵיהֶם"

אמש שוחחתי עם קבוצת בחורים נפלאים מהשיכבה הבוגרת שבישיבה בסוגיות הנוגעות לחיי הישיבה. במהלך השיחה עלה שישנה חבורה הלומדת עם אחד מהם בספר 'פלא יועץ' מידי ערב או פעם בשבוע. דיברנו קצת על האופן בו נראים דברים שונים בישיבה ובחינו בנושאים כאלה ואחרים.

לאחר שיצאו נזכרתי שאירע לי בצעירותי כאשר למדתי בישיבה התיכונית. אחד התלמידים במחזור שלי אמנם היה רציני מאוד מבחינת לימוד התורה ושאר התחומים, אך לי היה קשה מאוד להכיל את האישיות שלו.

התנהגותו בחדר האוכל הייתה שונה מזו שציפיתי לה. תמיד לקח ראשון את המנה היפה, ולשם כך אף דחף או הזיז אנשים או חפצים שעמדו בדרכו. היה לי קשה נפשית לסבול את התנהגותו, בעיניי היא כלל לא הייתה ראויה, ולו במטרה שהוא יקבל את האוכל מהר יותר, אפילו אם היה בכוונתו למהר על מנת ללמוד תורה. לפיכך, למרות שבחור זה היה מטובי התלמידים

כל אחד ילמד את עצמו
ביצד לחיות ישר
ומצא זמן לחשוב ולהתבונן
בקרב פנימה

לבנו: **"וְכִאֲשֶׁר תִּקְוֶה מִן הַסֵּפֶר - תִּחַפֵּשׂ בְּאֲשֶׁר לְמִדַּת אִם יֵשׁ בּוֹ דָּבָר אֲשֶׁר תּוֹכַל לְקַיְמוֹ. וְתִפְשֹׁשׂ בְּמַעֲשֵׂיךָ בְּבִקְרָא וּבְעֶרֶב"** לאור הספר הזה. עיקר עניינו של לימוד מוסר הוא העבודה העצמית המתלווה אל התוכן. המטרה היא שכל אחד יבחן את עצמו לאור הלימוד ב'מסילת ישרים' ובשאר ספרי המוסר. חשוב מאוד לייחד זמן קבוע ללימוד מוסר, במשך כל החיים³, ומתוך כך לעבודה עצמית⁴ על הדברים שהחליט שעליו לשפרם - לברר לעצמו את האופן בו הוא מתנהג בביתו או בחדרו, בחדר האוכל, בחברה, עם אשתו, עם ילדיו, עם ישיבתו, עם עובדיו או עם תלמידיו. כל אחד ואחד לפי עניינו.

"שִׁימוּ לִבְבְּכֶם עַל דְּרָכֵיכֶם"

על כך אומר ה'מסילת ישרים' בבארו את המדרגה הראשונה שהוא עוסק בה, מדרגת הזהירות⁵: **"ההולך בעולמו בלי התבוננות אם טובה דרכו או רעה"**, אדם שאינו בוחן את דרכו בחיים, אלא ממשיך את חייו מבלי לשים לב, **"הנה הוא כסומא ההולך על שפת הנהר אשר סכנתו ודאי עצומה ורעתו קרובה מהצלתו"**, כאשר עיוור מהלך על שפת הנהר יש סיכון רב יותר שייפול למים מאשר שלא ייפול למים.

יצר הרע מתאמץ לשדל את האדם שלא להתבונן פנימה על תכני חייו ושלא להתבונן על אישיותו ועל חייו ומידותיו. **"הנה זאת באמת אחת מתחבולות היצר הרע וערמתו להכביד עבודתו בתמידות על לבות בני האדם עד שלא ישאר להם ריוח להתבונן ולהסתכל באיזה דרך הם הולכים"**. היצר הרע אף מעודד אותו ללימוד יותר ויותר, העיקר שהאדם לא יעבד את אישיותו. לכך הוא אינו מוכן. אמנם, הוא כמובן מפריע גם ללימוד, אך ללימוד המוסר הוא מפריע ביותר. משום שאף אדם שלומד, אם הוא לא יברר לעצמו את מטרת הלימוד חשק הלימוד שלו ילך וידעך עד שייפסק,

ללכת לישיבה. הדבר כלל לא היה מקובל באותה תקופה, ומכינות לא היו בנמצא כלל.

כשהגיע תורו של בחור זה נכונה לי הפתעה. הוא פשוט סיפר להם את האמת שלו, את שעבר עליו באופן אישי. הוא סיפר להם על הצורה בה התנהג בחדר האוכל בישיבה התיכונית כשהיה בן גילם, במבט בו הוא מתבונן עליה כיום כאשר הוא בשיעור ג'. "כשהגעתי לישיבה הגבוהה", כך סיפר, "התחלתי ללמוד 'מסילת ישרים' וספרי מוסר נוספים והדבר גרם לי להתבונן אל עצמי פנימה ולבנות את אישיותי מחדש. את זאת ברצוני להגיד לכם - זו הסיבה שבגינה מאוד כדאי לכם ללכת לישיבה. בה תלמדו כיצד לתקן את אישיותכם, לבנותה ולעצבה מחדש".

המשיך הבחור ואמר: "מהי 'ישיבה'? 'ישיבה' אינה מקום שרק באים ללמוד בו, אלא מקום שבו לאור התורה אנו בונים את אישיותנו מחדש. אני כיום מסתכל לאחור ומתבייש בהתנהגות בה הייתי מתנהג בצעירותי. אני כל כך שמח שהלכתי לישיבה, למדתי מוסר ועבדתי עבודת ה' ועיצוב המידות כפי שחינכוני בישיבה".

"כל השם אורחותיו"

שיחת אמש גרמה לי לדבר על לימוד מוסר. מהו 'לימוד מוסר'? רבים בעולם הישיבות לומדים 'מסילת ישרים' שהוא ספר היסוד, כפי שהרב צבי יהודה זצ"ל היה אומר שזהו הספר הראשון שיש ללמוד בלימודי אמונה ומוסר¹. בישיבות מחנכים לזה וגם יש בישיבה שיעורים בספר זה. אני מקווה שלכל אחד יש קביעות יומית בלימוד 'מסילת ישרים', ולאחר שהוא יסיימו פעם ראשונה הוא יתחיל פעם שנייה, ולאחר מכן פעם שלישית. זהו הספר שלאורו נהיה ישרים².

אולם, לימוד מוסר אינו מתמצה רק בלימוד תכנים. עניינו של לימוד מוסר הוא לקיים את דברי הרמב"ן, מרא דאתרא של הרובע היהודי, באגרת המוסר שכתב

³ עיין משנה ברורה, סימן א, סעיף קטן יב: "וצריך האדם לקבוע לו עת ללימוד ספרי מוסר בכל יום ויום אם מעט ואם הרבה כי הגדול מחבירו יצור גדול הימנו, ותבלין היצה"ר הוא תוכחת מאמרי חז"ל"; חיי אדם, כלל קמג: "ופשיטא שהוא חוב גמור על כל אדם שילמוד בכל יום בספרי היראה אם מעט ואם הרבה, **שהוא יותר חייב מכל לימודיו**. ואפילו אם יתבטל על ידי זה מלימוד פרק משניות או שאר לימוד".

⁴ עיין מוסר אביך, פרק א, סעיף ג

⁵ פרק ב

¹ שיחות הרב צבי יהודה - תלמוד תורה, עמוד 30

² עיין אור ישראל (לרבי ישראל מסלנט), נתיבות אור, ד"ה אנוכי, על רבו רבי יוסף זונדל מסלנט: "אנכי הכותב זוכר אני... אחרי נסיעת החסיד מוהרי"ז הנ"ל לעיר הקדש. וראיתי בעיני כמה ניירות מכת"י הטהור. אשר שם יסופר השאלות ששאל מרבו הגאון החסיד מוהר"ח זצוק"ל מוואלאזין... וראיתי שם אשר שאל מרבו הגה"ח הנ"ל בעת פרידתו מוואלאזין: איזה ספרי מוסר טוב לעסוק? והשיב לו בזה"ל: **"כל ספרי מוסר טוב ללמוד. אך ספר מסילת ישרים הוא יהיה מנהלך"**.

מו"ר הרב יעקב כ"ץ שליט"א היה מדבר עימנו רבות על חובת לימוד מוסר. הרב יעקב שליט"א ינק זאת מביתו, בהיותו בנו של בעל ספר 'תנועת המוסר', הרב דב כ"ץ זצ"ל, שהיה שריד לדורות הקודמים של בעלי המוסר. הרב יעקב אמר לי פעם על אביו שהוא היה בבחינת הכתוב⁷: **"וַיֵּשֶׁא עֵינָיו וַיֵּרָא"** - כל פעולה הייתה מחושבת אצלו. איני יודע אם אנו מסוגלים להגיע לדרגה זו, שלא נרים את עינינו מבלי מחשבה האם אכן הדבר נצרך, אולם ודאי שבדורנו עלינו לעמול רבות על בניין מידות הנפש ועל התנהגותינו, בעיקר בין אדם לחברו.

קניין נפשי זה אינו מתרחש מעצמו, אלא נבנה ונקנה מתוך עמל ומאמץ. על כן ברצוני לחזק ולבקש שכל אחד מאיתנו יקבע לו זמן ביום או מספר פעמים בשבוע, בהם ילמד 'מסילת ישרים' או שאר ספרי מוסר. לא די בשיעור הנפלא בספר זה המתקיים בישיבה ב'מסילת ישרים', אלא כל אחד ילמד את עצמו כיצד להיות ישר וימצא זמן לחשוב ולהתבונן בקרבו פנימה כעבודה עצמית, בעיקר בדברים שבין אדם לחבירו. ראינו עד כמה היה מו"ר הרב הדרי זצ"ל נזהר בדברים שבין אדם לחבירו. הוא חינך אותנו לבחון כל דבר ודבר שבין אדם לחבירו. זוהי עבודה נפשית מאומצת.

מעבר לכך, כתוב ב'אורות התשובה'⁸ שכאשר אדם מרגיש שנפשו נקשרת לספר מסויים בעבודת ה' רצוי שילמד בו. לפני עשרות שנים, בהיותי בשיעור ג', שאלתי את מו"ר הרב אביגדר נבנצאל שליט"א באיזה ספר מוסר הוא ממליץ ללמוד? הרב ענה לי שאדם צריך להרגיש מה מדבר אליו. הוא הוסיף שהוא עצמו מאוד אוהב את הספר 'תומר דבורה', שהוא קצר בכמות ורב באיכות.

"וְעֲשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטֹּב"

בספר 'בראשית', שבליבו אנו אווזים כעת, ישנה אריכות בפרטים שלכאורה היה ניתן לקצר בהם, שהלוא התורה אינה מאריכה בדבריה.

חלילה. הרי הרצון ללמוד אינו מגיע כבמטה קסם, שהלוא החיים מורכבים ומלאים בצרכים ותהיות.

"כי יודע הוא שאלולי היו שמים לבם כמעט קט על דרכיהם, ודאי שמיד היו מתחילים להנחם ממעשיהם, והיתה החרטה הולכת ומתגברת בהם עד שהיו עוזבים החטא לגמרי". זו הייתה עצת פרעה **"תִּכְבֵּד הָעֶבֶדָה עַל הָאֲנָשִׁים וַיַּעֲשׂוּ בָהּ"**⁶ - על ידי כובד העבודה לא יהיה להם זמן לחשוב, משום שאם הם יחשבו הם עלולים להגיע למסקנה שעליהם לשנות מהמצב הקיים.

"פֶּלֶס מַעְגַּל רִגְלֶךָ"

לפיכך, בפרק הבא אומר הרמח"ל דבר, שאותו הדגיש בפנינו מו"ר הרב יעקב כ"ץ שליט"א פעמים רבות: **"והנני רואה צורך לאדם שיהיה מדקדק ושוקל דרכיו דבר יום ביומו כסוחרים הגדולים אשר יפלו תמיד כל עסקיהם למען לא יתקלקלו, ויקבעו עתים ושעות לזה שלא יהיה משקלו עראי, אלא בקביעות גדול, כי רב התולדה הוא"**. תועלת רבה אם אדם ישקיע בקניין מידת הזהירות ובחינת תכונות נפשו. את לימוד 'מסילת ישרים' עלינו לראות לא רק כעיון בטקסט, אלא כדרך חיים. על אדם לבחון כאשר הוא הולך להתחתן, למשל, מהו האופן בו הוא מעוניין להתנהג בבית אותו יקים, כיצד ידבר עם אשתו, באיזה אופן הוא שואף לחיות את חייו. סלולה לפנינו מסילה, אותה התווה רבי פנחס בן יאיר וה'מסילת ישרים' מסבירה לנו. דרך זו מצריכה חשיבה, לימוד ועבודה גדולה.

עלינו לבחון את עצמנו - מהי הדרך בה אנו עומדים בתור בחנות? מהי הדרך בה אנו עומדים בתור בחדר האוכל הצבאי או הישיבתי? כיצד אנו נוהגים במקום שיש בו תחרות? סיפר לי משהו שהיה ב'יום סירות': **"יכולתי להגיע ראשון בתחרות, אבל לשם כך היה עליי לדחוף אחרים, והעדפתי לא להגיע ולא לדחוף אחרים"**. כל כך התפעלתי ממנו. אחרים השיגו אותו למרות שהוא היה בין הראשונים, אך הוא לא דחף.

אם אדם יתבונן על דרכיו ויבחן את עצמו במבט פנימה, ייתכן שיעלו לפניו דברים ואירועים רבים בחייו שיעדיף שלא לזכור אותם, וזהו דבר שאינו פשוט כלל.

⁷ בראשית, פרק יח, פסוק ב. עיין אור הצפון (ל'סבא מסלבודקה'), חלק ב, ההרגשה המתמדת בחידוש הבריאה: **"ולכאורה הרי זה מיותר, כי אם רצה לראות, הרי מובן שנשא את עיניו? אלא הכתוב בא ללמדנו שאברהם הרגיש בכל ניד עינים שה' מטביע בו בכל רגע ודקדק לא להניען סתם, כי אם בכונה מיוחדת ולשם מטרה מסוימת, בהתאם לרצון ויצרן ובוראן"**.

⁸ פרק יד, אות טו

⁶ שמות, פרק ה, פסוק ט

האצבע' - לא 'ביד הלשון', והדבר כל כך מחייב זהירות בשמירת הלשון.
בעזרת ה', אנו לומדים, מקיימים ועובדים עבודה עצמית, כדברי הרמב"ן: "וְכַאֲשֶׁר תִּקְוֶה מִן הַסֵּפֶר - תַּחֲפֹשׂ בְּאֲשֶׁר לְמַדָּתָ אִם יֵשׁ בּוֹ דָּבָר אֲשֶׁר תּוֹכַל לְקַיְמוֹ".

סיפרו לי הבוקר דבר נורא, שאיני מסוגל להאמין שאכן הדבר אירע במדינת ישראל בשבוע שעבר. במהלך השבוע שעבר התרחשו שני מקרי רצח של אב על ידי בנו. אמנם, הדבר אינו נוגע אלינו ישירות, חלילה, אולם אם ישנה אווירה שכזו על כל העדה להרים את ידה ולהינקות מההאווירה הציבורית המאפשרת לבן לרצוח את אביו. אלו הן שאלות לא פשוטות.

חומש 'בראשית' הוא ספרם של האבות. בהקדמתו החשובה של הנצי"ב מוולוז'ין לפירושו לספר בראשית, הוא עוסק בכך שספר זה מכונה 'ספר הישר' על שם האבות שהיו ישרים⁹. האבות הם שסללו לפנינו את מסילת הישרים.

"להיות ישר" מובנו לחיות ביושר מוסרי - לא לרמות בענייני מיסים, לנקות את החדר עם חבריי ולא להתחמק מכך בתואנה שאני לומד תורה, למשל. התנהגות שכזו אינה ישרה ואינה מבטאת את רצון ה'. זוהי אינה תורה ישרה. כל אחד ואחד מאיתנו ליבו יודע את מרת נפשו.

מאידך, לימוד דרכי האבות הוא הבסיס לחיים נכונים, לחיי משפחה נכונים, לחיי חברה נכונים, לחיי מדינה נכונים, לדיני האומה.

לכן, בפרק זמן זה במשך החיים - פרק הישיבה - יש להתמלא בלימודים אלו. בצעירותי זמן לימוד המוסר היה בין שבע לשבע וחצי בערב. במשך זמן זה הספקנו ללמוד דברים רבים, כתבי הרב ומהר"ל.

ברצוני כיום להחזיר עטרה ליושנה ולהדגיש את חשיבות לימוד המוסר. בתום שיעורי העיון מתקיים בישיבה עד לאחד ועשרים 'סדר שמירת הלשון', שהיא הבסיס לקיום חיי חברה. הדבר נחוץ בפרט בדור זה, הצורך רשתות חברתיות, שהן בבחינת 'מוות וחיים ביד

⁹ עיין עבודה זרה, דף כה, עמוד א: "וַיֵּדֶם הַשָּׁמַשׁ וַיִּרְחַק עֶמֶד עַד יָקָם גּוֹי אֲיָכִיו הֲלֹא הָיָא כְּתוּבָה עַל סֵפֶר הַיָּשָׁר (יהושע י, יג) - מאי 'ספר הישר'? אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים, שנאמר (במדבר כג, י): 'תָּמֹת נַפְשֵׁי מוֹת יִשְׂרָאֵל'."

¹⁰ העמק דבר, פתיחה לספר בראשית: "זוהי היה שבח האבות שמלבד שהיו צדיקים וחסידיים ואוהבי ה' באופן היותר אפשר. עוד היו ישרים. היינו שהתנהגו עם אוה"ע אפי' עובדי אלילים מכוערים, מכל מקום היו עמם באהבה וחשו לטובתם באשר היא קיום הבריאה... וכן הרבה למדנו מהליכות האבות בדרך ארץ. מה ששייך לקיום העולם המיוחד לזה הספר שהוא ספר הבריאה, ומשום הכי נקרא כמ"כ ספר הישר על מעשה אבות בזה הפרט."